

**ԱՌՆՈՒՂ ԹՈՅՆԲԻԻ ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ԱՐՏԳՈՐԾԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ
«ԱԶԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ ԿՈՎԿԱՍՍՈՒՄ» ՀԱՏՈՒԿ ՀՈՒՇԱԳԻՐԸ
(1917 թ. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ)**

Բանալի բառեր. Առնոլդ Ջոզեֆ Թոյնբի, Ջեյմս Բրայս, Միացյալ Թագավորություն, «Կապույտ գիրք», Դաշնակիցներ, հայկական սփյուռք, պանթյուրքիզմ, համախլամական, հայաստանյայց առաքելական եկեղեցի, ուղղափառներ:

Ключевые слова и выражения: Арнольд Джозеф Тойнби, Джеймс Брайс, Соединенное королевство, “Синяя книга”, союзники, армянская диаспора, пантюркизм, общеисламское, армянская апостольская церковь, православные.

Առնոլդ Ջոզեֆ Թոյնբին (1889-1975) 20-րդ դարի ամենականավոր բրիտանացի պատմաբաններից մեկն է, ինչպես նաև իր ժամանակի միջազգային քաղաքականության խոշորագույն մասնագետներից մեկը: Նա երկար տարիներ դասավանդեց Լոնդոնի համալսարանի (University of London) և Լոնդոնի տնտեսագիտության և քաղաքագիտության դպրոցում (London School of Economics and Political Science): Թոյնբին հեղինակել է բազմաթիվ գրքեր: Նրա առաջին գիրքը՝ «Հայերի խոշտանգումները» վերնագրով է: Մի ողջ ազգի սպանություն, որը նա գրեց 1915 թ, լուսաբանում և ողջ աշխարհին ահազանգեց հայոց ցեղասպանությունը:

1916 թ Լոնդոնում Ջեյմս Բրայսի հեղինակությամբ և Թոյնբիի խմբագրությամբ լույս տեսավ «Հայերի վիճակը Օսմանյան կայսրությունում 1915-1916 թթ»¹ փաստաթղթերի ժողովածոն, որտեղ զետեղվեցին բազմաթիվ հաղորդագրություններ և վկայություններ հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ, որոնք մերկացրեցին երիտթուրքերի հայասպան քաղաքականությունը: Հատկանշական է, որ ժողովածոն պատրաստվել էր բրիտանական արտգործնախարարության կողմից և հրատարակվեց 1916 թվականի հոկտեմբերին՝ իբրև բրիտանական խորհրդարանի պաշտոնական «Կապույտ գիրք» զեկուցագիր: Ժողովածոն բաժանված էր 20

¹ *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire: Documents presented to Viscount Grey of Fallodon*, Hodder and Stoughton, London, 1916.

գլխի, որտեղ բերվում էին բազմաթիվ ականատեսների վկայություններ, զեկույցներ, հաղորդագրություններ, մամուլի լուրեր և նամակներ: Այս կարևոր «ամբողջական և իրական» փաստավավերագրական ժողովածուն նպաստեց Մեծ Բրիտանիայում, ԱՄՆ-ում և աշխարհի այլ երկրներում ուժեղ հասարական ակիքի ձևավորմանը՝ ի պաշտպանություն բնաջնջվող հայության և Հայկական հարցի հանգուցալուծման:

Թոյնբին 1915-ից սկսեց իր աշխատանքները բրիտանական արտգործնախարարությունում (Foreign Office) և նրա՝ պատերազմի տարիներին հեղինակած մի շարք քաղաքական հուշագրերը վերաբերում էին Հայկական հարցին: Թոյնբիի «Հայերի խոշտանգումները, մի ողջ ազգի սպանություն» գիրքը ցնցեց անգլիախոս աշխարհը: 1917 թ հունիսին Թոյնբին նաև գրեց «Թուրքիայի անցյալն ու ապագան» գիրքը, որտեղ նա մեկ անգամ ևս հաստատում էր, որ թուրքերը փորձեցին բնաջնջել հայերին, սակայն իրենց նպատակին չհասան, քանի որ եղան հայեր, ովքեր հրաշքով փրկվեցին: «Հայ ժողովուրդը և Հայաստանը պետք է մեկընդմիջտ ազատագրվեն թուրքական լծից»,_ անդում էր Թոյնբին,_ «Եվ Հայաստանը պետք է վերահաստատի իր անկախությունը՝ իր մեջ ընդգրկելով վեց հայկական նահանգները, ինչպես նաև Կիլիկիան, որը կապահովի ելք դեպի Միջերկրական ծով»:²

1917 թվականի հոկտեմբերի 9-ին Թոյնբին բրիտանական արտգործնախարարության տեղեկատվական բաժանմունքի համար պատրաստեց հատուկ հուշագիր՝ «Ազգությունների հարցը Կովկասում» որը անդրադառնում էր Հարավային Կովկասի երեք հիմնական ազգությունների՝ հայերի, վրացիների և թաթարների³ տվյալ ժամանակի քաղաքական և հասարակատնտեսական իրավիճակի վրա: Հուշագիրը պատրաստվեց այն ժամանակ, երբ Մեծ Բրիտանիայի և Դաշնակիցների համար Կովկասը սկսեց ավելի ու ավելի կարևոր դեր խաղալ:

«Ազգությունների հարցը Կովկասում» հատուկ հուշագրում նշվում էր, որ մինչև փետրվարյան հեղափոխությունը, Կովկասը տնօրինվում էր ռուսական փոխարքայության կողմից, որի կենտրոնը Թիֆլիսում էր: Փոխարքան տնօրինում էր բոլոր այն Ռուսական կայսրության տարածքները, որոնք գտնվում էին Ազով-Աստրախան սահմանագծից դեպի հարավ: Կովկասի նախկին փոխարքայության մեջ մտնում էր Հյուսիսային

² Arnold Toynbee, *Turkey: A Past and a Future*, Hodder and Stoughton, 1917, p. 57.

³ Այդ ժամանակ ադրբեջանցիները առավել հայտնի էին այդ անվամբ և միայն պաշտոնապես սկսեցին ադրբեջանցի անվանվել խորհրդային մարդահամարներում միայն 1930-ականների կեսերից:

Կովկասը և դրան սահմանամերձ հարավային Ռուսաստանի այլ տարածքներ, ինչպես նաև Անդրկովկասը, որի բնակչության ընդհանուր թիվը կազմում էր շուրջ 13 միլիոն:⁴

Դրանցից շուրջ 4.5 միլիոնը ռուսներ էին, ուկրաինացիներ և կոզակներ,⁵ շուրջ երկու միլիոնը՝ վրացիներ: Մոտ 1.5 միլիոնը հյուսիսային Կովկասի տարբեր ազգություններ էին, շուրջ կես միլիոնը՝ իրանական ծագում ունեցող ազգեր (օսեր, թաթեր և պարսիկներ), շուրջ 2.5 միլիոնը՝ թաթարներ (շիա և սուննի) և մոտ 2 միլիոնը՝ հայեր:

Թոմսթին նշում էր, որ հայերն ու թաթարները (որոնք հետագայում սկսվեցին անվանվել ադրբեջանցիներ) ունեն ազգակիցներ Թուրքիայում և Պարսկաստանում: Մինչև հայերի 1915 թվականի կոտորածը, Օսմանյան կայսրությունում հայերը կազմում էին ողջ հայության շուրջ կեսը: Բսկ թաթարները Պարսկաստանի

Ատրպատականի նահանգում կազմում էին շուրջ 1-2 միլիոն: Ռուսաստանում տեղի ունեցած Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո, Կովկասի փոխարքայության կազմալուծումից հետո Կովկասի ժողովուրդները առերեսվեցին իրենց բազմաբնույթ ազգամիջյան խնդիրների հետ:⁶

Թոմսթին նշում էր, որ վրացիները գոհ էին, երբ 19-րդ դարի սկզբին տարածաշրջանում հաստատվեց ռուսական տիրապետությունը: Վրաստանի ազնվականությունը ևս օգտվեց Ռուսաց կայսրության ավատատիրական համակարգից, նրանցից շատերը ընդգրկվեցին ռուսական բանակի շարքերը, ինչը նոր հնարավորություններ էր ստեղծում՝ ընդարձակելու իրենց ունեցվածքը և դիրքը: Վրացիները, ըստ նրա, կարծես կոդմ էին ռուսականացմանը, սակայն սա իր հետ բերեց նոր կրթական համակարգ, որը ստեղծեց նոր վրաց մտավորականություն: 1904-1906 թթ ռուսական հեղափոխությունը նաև հիմք դրեց վրաց երկու առաջին կուսակցություններին՝ Սոցիալ-դեմոկրատներին և Սոցիալ-հեղափոխականներին, որոնք ստեծվել էին նույնանուն ռուսական կուսակցությունների հիման վրա և սերտորեն համագործակցում էին նրանց հետ:⁷

⁴ CAB 24/28, Department of Information. Intelligence Bureau (Section E). Special Memorandum. The Nationality Problem in the Caucasus, October 9th, 1917.

⁵ Խոսքը նաև հյուսիսային Կովկասին կից տարածքների մասին էր որտեղ ռուսները զգալի մաս էին կազմում: Կոզակները նշվում էին իբրև առանձին ժողովուրդ:

⁶ CAB 24/28, Department of Information. Intelligence Bureau (Section E). Special Memorandum. The Nationality Problem in the Caucasus, October 9th, 1917.

⁷ Նույն տեղում:

Այս երկու կուսակցությունները, ինչպես նաև վրաց ազնվականությունը կողմ էին Ռուսաստանի հետ միաձուլմանը: Պարզապես ըստ Թոյնբիի՝ առաջինները ուզում էին դա անել ձախ, իսկ վրաց ազնվականությունը՝ աջ գաղափարախոսության հիման վրա: Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո վրաց մարքսիստ Սոցիալ-դեմոկրատներ Նիկոլայ Չխեիձեն և Իրակլի Ծերեթելին ղեկավարեցին Բանվորների և զինվորների պատգամավորների Պետրոգրադի խորհուրդը, որը Ժամանակավոր կառավարության հետ մեկտեղ հանդիսանում էր Ռուսաստանի գերագույն գործադիր իշխանությունը: Սակայն նա ընդգծում էր, որ և՛ վրաց հեղափոխականները, և՛ ազնվականները չեն վայելում լայն զանգվածների աջակցությունը: Վրաստանը հետամնաց էր և չունեւ արդյունաբերություն, ինչը գրեթե բացառում էր սոցիալիստական գաղափարների տարածմանը այս երկրամասում: Հետևաբար, վրաց սոցիալիստ մենշևիկները հիմնականում ներգրավված էին ռուսական քաղաքականության մեջ, իսկ վրաց ազնվականությունը ռուսական միապետության անկումից հետո կորցրեց իր երբեմնի դիրքը ու հեղինակությունը:⁸

Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո առաջ եկան ավելի ազգայնական և պահպանողական կուսակցություններ, որոնք օգտվելով ավելի ազատ միջավայրից՝ սկսեցին ազգերի ինքնորոշման սկզբունքի հիման վրա քարոզել Վրաստանի ինքնավարության վերականգնումը:

Սատնանշվում էր, որ թաթարները (ադրբեջանցիները) երբեք չեն ունեցել իրենց սեփական պետականությունը, իսկ հայերի վերջին պետականությունը անկում ապրեց 1375 թվականին: Նշվում էր նաև, որ վրացիները, ի տարբերություն հայերի և թաթարների, ովքեր ունեին ազգակիցներ (նախկին Ռուսական կայսրության) սահմանից այն կողմ, ավելի հեշտությամբ կարող են հռչակել իրենց անկախությունը, քանի որ հիմնականում բնակվում են նախկին Ռուսական կայսրության սահմանների ներքո: Սակայն վրացիների ամենամեծ խնդիրը իրենց սակավաթվությունն էր, որը ըստ Թոյնբիի՝ պետք է որ թերևս հրապուրեր իրենց՝ դաշինք կազմելու կա՛մ հայերի, կա՛մ թաթարների հետ:⁹ Նա հավելում էր, որ թաթարների քաղաքական կուսակցությունները սկսեցին ձևավորվել միայն 1917 թ Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո: Այդպիսով, թաթարները հայերի և վրացիների նկատմամբ հետ էին իրենց

⁸ Նոյն տեղում:

⁹ CAB 24/28, Department of Information. Intelligence Bureau (Section E). Special Memorandum. The Nationality Problem in the Caucasus, October 9th, 1917.

քաղաքական հասունության տեսանկյունից: Թաթարների թույլ կողմերից էր նաև այն հանգամանքը, որ նրանք պառակտված էին մահմեդականության շիա և սուննի դավանանքների տարբերությունների պատճառով:¹⁰

Թոյնբին գեկուցագրում նշում էր, որ թաթարները, ի տարբերություն հայերի և վրացիների, եկվորներ են, որոնց քոչվոր նախնիները գաղթել էին տարածաշրջան 11-15 դդ.: Նա նշում էր, որ թաթարները երբեք չեն ունեցել սեփական թագավորությունը, և տարածաշրջանում հաստատվելուց հետո, մշտապես մաս են կազմել տարբեր թյուրքական կայսրությունների (սելջուկների, մոնղոլների, և հետագայում Պարսկաստանի տարածքում գտնվող, տարբեր միավորներ):¹¹ Սակայն ի տարբերություն Վրաստանի, որը աղքատ երկիր էր՝ թաթարների տարածքներում գտնվում էին եկամտաբեր Կասպից ծովի նավթահորերը: Թոյնբին հավելում էր, որ դանդաղ կերպով սկսում էր ձևավորվել թաթար մտավորականությունը: Ռուսաստանում տեղի ունեցած Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո թաթարները նաև ավելի եռանդուն կերպով սկսեցին համագործակցել Ռուսաստանի այլ մահմեդականների հետ: Դրանով հանդերձ թաթարները, ի տարբերություն հարևան վրացիների, շնորհիվ իրենց թյուրքական լեզվի և մահմեդական կրոնի՝ կարող էին այդ երկու ընդարձակ աշխարհների հետ համապատասխան կապեր ստեղծել:¹²

Ըստ գեկույցի՝ Կովկասում (հյուսիսային և հարավային Կովկասը միասին վերցրած) գոյություն ունեին հավելյալ մեկուկես միլիոն մահմեդականներ: Դրանցից մոտ մեկ միլիոնը տարբեր բնիկ կովկասյան ազգություններ էին և շուրջ կես միլիոնը՝ իրանական ծագում ունեցող ազգեր (հիմնականում թալիշներ, թաթեր և պարսիկներ): Հետևաբար նշվում էր, որ մահմեդականները, իրար հետ վերցրած, ավելի շատ թվաքանակ են կազմում, քան հայերն ու վրացիները միասին վերցրած: 1917 թվականի ապրիլի 28-ին Բաքվի թաթարները կազմակերպել էին Կովկասի մահմեդականների համաժողով: Թոյնբին շեշտում էր, որ թաթարները շատ առումներով կիսում էին օսմանցի թյուրքերի հակահայ տրամադրությունները, և թաթար մտավորականությունը իր գրականությունը կերտելիս հիմնականում հենվել էր օսմաներենի վրա, և այդպիսով նրանք փորձ էին արել իրար մոտեցնել երկու գրական

¹⁰ Նույն տեղում:

¹¹ Olivier Roy, *The New Central Asia: Geopolitics and the Birth of Nations*, I. B. Tauris, 2007, p. 6.

¹² CAB 24/28, Department of Information. Intelligence Bureau (Section E). Special Memorandum. The Nationality Problem in the Caucasus, October 9th, 1917.

թյուրքերեն լեզուները և դրանով ամրապնդել այս երկու թյուրքական հատվածների կապերը, որոնց արանքում հայերն էին ու Հայաստանը: Թաթարները նաև իրենց ներկայացուցիչներ էին ուղարկել Համառուսաստանյան մահմեդականների վեհաժողովին (1917 թվականի մայիսի 14):¹³

Բաքվում տեղի ունեցած Կովկասի մահմեդականների համաժողովում թաթար ներկայացուցիչները և Կովկասի մյուս մահմեդականները պնդում էին, որ Ռուսաստանը պետք է վերակազմակերպվի ժողովրդավարական և դաշնային սկզբունքների հիման վրա: Թոյնբին նշում էր, որ թեպետ թաթարները կարող են շատ առումներով օգտվել համախալամական և համաթուրանական հոսանքներից, սակայն վերջիններիս համեմատաբար հետամնացությունը խանգարում էր իրենց ճիշտ կազմակերպվել առավելագույնս քաղելու համար այս առավելություններից: Շիաների և սուննիների վիճիչ հավանական էր, որ խորանար: Նաև այնպիսի հարց, ինչպիսին էր կանանաց իրավահավասարության հարցը, բարձրացվում էր որոշ թաթար մտավորական շրջանակների կողմից և առաջացնում էր պառակտում իրենց և պահպանողական իսլամականների միջև:

Ըստ Թոյնբիի՝ հայերի ընդհանուր թիվը Ռուսաստանում շուրջ 2 միլիոն էր, և նրանք վրացիների պես Կովկասի բնիկ ժողովուրդներից էին: Նա շեշտում էր, որ Կարսի նահանգը, Երևանը և Ելիզավետպոլի նահանգում գտնվող Ղարաբաղի երկրամասը հին հայկական տարածքներ էին: Անին, հայոց ականավոր հին մայրաքաղաքներից մեկն էր և հայկական եկեղեցու կենտրոնը ավելի քան 15 դար գտնվում էր էջմիածնում, և հայաբնակ տարածքներում առկա էր թաթարական տարր, որը ժամանակին ներխուժել և հաստատվել է այս տարածքներում:¹⁴

Մոտ 160,000 հայեր ապրում էին Թիֆլիսում (քաղաքի թվաքանակով ամենաշատ ազգությունը): 1915 թվականի Իթթիհատի կողմից հայերի համատարած բնաջնջումի ժամանակ շուրջ 250,000 հայ վերապրողներ ապաստան էին գտել Արևելյան Հայաստանում: Օսմանյան կայսրության շուրջ 2 միլիոն հայերի մեծ մասը (արդեն 1917 թվականի դրությամբ) համատարած կոտորածի ժամանակ կամ սպանվել էր կամ բռնի մահմեդականացվել: Ըստ Թոյնբիի՝ վերապրողներից շատերը, որոնց զգալի մասը Միլիայի և Միջագետքի անապատներում էր, մահանում էին սովից և համաճարակներից:

¹³ Նույն տեղում:

¹⁴ Նույն տեղում:

Պատերազմը մեծ փոփոխություններ մտցրեց ողջ տարածաշրջանով մեկ: Հայերը, որոնք Ռուսահայաստանում և Թուրքահայաստանում ընդհանուր վերցրած ավելի շատ էին, քան ողջ Կովկասի մահմեդականները և երկու անգամ ավելի, քան վրացիները, Օսմանյան կայսրությունում ստացան ահավոր հարված, որը բնաջնջեց ողջ հայության ավելի քան մեկ երրորդը: Թոյնբին շեշտում էր, որ Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո թաթարները սկսեցին պանթուրքիստական և համախալամական կապեր հաստատել Ռուսաստանի իրենց արյունակիցների և կրոնակիցների հետ, իսկ վրացիները գրեթե բան չկորցրեցին, սակայն միևնույն ժամանակ, սահմանափակ են իրենց կարողությունների մեջ: Հայերի ամենամեծ առավելություններից, ըստ Թոյնբիի, իրենց սերն էր դեպի կրթությունը: Սա նաև նախանձ էր առաջացնում հայերի հարևանների մոտ, որոնք նաև սրա պատճառով դիմեցին նրանց նկատմամբ բռնությունների:

Նա հավելում էր, որ հայերի առավելություններից է նաև այն, որ իրենք ունեն աշխարհի տարբեր երկրներում սփյուռք: Մասնավորաբար Թոյնբին հիշատակում էր Նոր Զուղան, Մումբայը, Կալկաթան, Մինգապուրը, Ալեքսանդրիան, Կահիրեն, Պլովդիվը, Լեմբերգը, Տրիեստը, Վենետիկը, Լոնդոնը, Մանչեստրը, Նյու Յորքը և Չիկագոն՝ իբրև կարևոր առևտրատնտեսական հայկական կենտրոններ, որոնք ունեին լուրջ ազդեցություն տարբեր երկրների հասարակաքաղաքական կյանքում: Ամերիկահայերի հզոր համայնքի կողքին նաև կանգնած էին ամերիկացի միսիոներները, ովքեր Թուրքահայաստանում ունեին լուրջ ներկայություն իրենց տարբեր հաստատություններով հանդերձ: Փաստորեն ամփոփում էր իր գեկուցագիրը Թոյնբին. «Հայերը արդեն ունեին համաշխարհային մի ցանց, որը թաթարները փորձում էին կրկնօրինակել՝ հաստատելով կապեր Ռուսաստանի այլ երկրամասերում ապրող մահմեդականների և թյուրքերի հետ: Բացի դրանից հայերը աշխարհի տարբեր երկրներում ունեին բազմալեզու մամուլ, որը Կովկասյան ժողովուրդներից ոչ մեկը չունեւ, և որը իրենց մեծ առավելություն էր տալիս մյուսների նկատմամբ: Սակայն հայերի կրոնական դավանանքը, համեմատած վրացիների և թաթարների հետ, իրենց թույլ կողմերից էր, քանի որ վրացիները ուղղափառ էին և իբրև այդպիսին՝ կարող էին կապ ստեղծել մյուս ուղղափառ երկրների հետ, իսկ թաթարները փորձում էին անել նույնը՝ շնորհիվ իրենց մահմեդական դավանանքի: Սակայն հայաստանյայց առաքելական եկեղեցին, թեպետ քրիստոնեական էր, սակայն տարբերվում էր մյուս եկեղեցիներից, որի պատճառով ստեղծվում էր որոշակի խռչնդոտ: Այդ բացը, ըստ Թոյնբիի, որոշ չափով լրացվում էր հայ կաթողիկե և հայ ավետարանական (բողոքական) եկեղեցիների շնորհիվ, որոնք նպաստում էին հայերի կապերի սերտացմանը հատկապես Արևմուտքի հետ:

Ի տարբերություն թաթարների, որոնք իրենց կազմակերպությունները հիմնում էին իսլամականության վրա՝ հայերը, այս հարցում շատ ավելի առաջ էին, քանի որ քաղաքականությունը զատել էին եկեղեցուց և կրոնից: Վրացիները կրոնական առումով ենթարկվում էին Ռուսաց ուղղափառ եկեղեցուն, սակայն ըստ Թոյնբիի՝ սկսել էին կատարել առաջին քայլերը, որ հաստատեն ազգային եկեղեցի և վարեն ավելի ազգային քաղաքականություն:¹⁵

Գ. Назарян

**«МЕМОРАНДУМ О НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРОБЛЕМЕ НА КAVKAЗE»
АРНОЛЬДА ТОЙНБИ, ПРЕДСТАВЛЕННЫЙ МИДОМ ВЕЛИКОБРИТАНИИ
(ОКТЯБРЬ 1917 г.)**

Известный историк Арнольд Тойнби является автором книги, написанной в 1915 г. об армянском геноциде («Зверства в Армении: Убийство Нации»). В том же году Тойнби начал работать в разведывательном департаменте МИДа Великобритании и во время Первой мировой войны написал целый ряд меморандумов по армянскому вопросу. В «Меморандуме о национальной проблеме на Кавказе», написанном в октябре 1917 г., автор отметил три основные национальности, проживающие в Закавказье: армяне, грузины и татары, (которые после 1930-х в советской переписи были переименованы в азербайджанцев). Тойнби представил сходства и различия между этими народами, каждый из которых имел свои сильные и слабые стороны. Меморандум был написан в то время, когда Кавказ стал стратегически важным объектом для британцев после провала на Кавказском Фронте, который защищала русская армия, это означало, что турки и немцы могут использовать эту возможность для вторжения и захвата всего кавказского региона до Каспийского моря и возможно дальше.

¹⁵ Նույն տեղում:

G. Nazaryan

**ARNOLD J. TOYNBEE'S "THE NATIONALITY PROBLEM IN THE
CAUCASUS" PREPARED BY THE BRITISH FOREIGN OFFICE (OCTOBER OF
1917)**

The renowned historian Arnold J. Toynbee began his academic calling in 1915 by writing *The Armenian Atrocities: The Murder of a Nation*, which documented the Armenian Genocide. That same year Toynbee began working for the Intelligence Department and wrote several important Foreign Office memoranda which dealt with the Armenian Question and related subjects. One of these; *The Nationality Problem in the Caucasus*, was written in October of 1917 and focused on the three main nationalities of Transcaucasia: Armenians, Georgians and Tatars (who after 1930's were officially renamed by the Soviets as Azerbaijanis). Toynbee presented similarities and differences between these three nationalities, each having a number of strengths and weakness. The memorandum was written during a time when Caucasus became an important strategic point for the British since the collapse of the Caucasus front held by the Russian army meant that the Ottoman Turks and Germans would use the opportunity to launch an invasion of the whole region and possibly move beyond the Caspian Sea.